

DISSENY METODOLÒGIC PER L'ESTUDI DE L'INSTITUT BALEAR

(ELS ANYS DE L'AUTONOMIA PROVINCIAL)

ANTONI J. COLOM CAÑELLAS

1. BIBLIOGRAFIA I FONTS

Els treballs sobre l'Institut Balear —onze en total— ens ofereixen una visió relativitzada de la seva singladura i evolució. Curiosament, ens trobem que la temàtica que més ha preocupat a l'hora de publicar sobre aquest centre ha estat els seus orígens, i en general, les relacions entre el projecte de l'Institut i la Il·lustració mallorquina, així com les influències de Jovellanos i fins i tot del propi Condorcet (1). En un altre ordre de coses, cal referir-se a un parell de treballs que pretenen analitzar les seves conseqüències tant pedagògiques com a culturals en el sí de la societat mallorquina (2), així com esmentar un article i un llibre de caire més genèric que recullen les aportacions envers de l'Institut, (3). Per finalitzar parlariem de dues notes de caire popularitzant i divulgatiu, orientades per tant al gran públic (4).

Respecte a les Institucions i a les fonts, caldria en primer lloc, parlar de les que es refereixen als precedents de l'Institut, i en aquest sentit i pel que fa a G. M. de Jovellanos, esmentar el centre d'estudis conegut com *Centro de Estudios del Siglo XVIII*, ubicat a Oviedo i dirigit aleshores per José Caso González, i també, la biblioteca B. March de Palma de Mallorca que posseeix uns fons interessants sobre l'insigne asturià. Es també destacable l'arxiu de la *Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País*, que es troba dipositat a l'Arxiu del Regne de Mallorca. També les inèdites *Miscelaneas historiales relativas a Mallorca*, de Fr. Luis de Vilafranca i el fons bibliogràfic Garau, que es troben a la Biblioteca Municipal de l'Ajuntament de Palma de Mallorca. També a les biblioteques de la Casa de Cultura i del monestir de La Real, ambdues a Palma, es poden trobar memòries i altres escrits publicats per la SEAP. La biblioteca de la Societat Arqueològica Luliana, ens aporta també bons materials, a més del seu *Boletín*.

En referència ja a l'Institut, cal anar a la seva secretaria, que es l'actual de l'Institut Ramón Llull de Palma, i a més dels llibres escolars pertinents, consultar les memòries

anuals i els seus estatuts i reglaments. Òbviament, a les biblioteques esmentades també es troba part d'aquest material. Pel demés, i referint ja a fonts publicades, caldria citar el *Boletín Oficial de la Provincia de Mallorca*, així com la *Gaceta de Madrid*, les històries de l'educació de R. Ballester i J. Pomar, els treballs de J. Llabres, Arxiduc L. Salvador d'Austria, i les obres de M. dels S. Oliver, Costa i Llobera, Joan Alcover...etc. (5). En referència a la bibliografia espanyola, bàsicament les obres de Gil de Zàrate, Sánchez de la Campa i Utande Igualada, sense oblidar, òbviament, l'obra escrita de Jovellanos (6). Pel que fa a hemeroteca caldria esmentar fonamentalment, *El Diario Balear*, *El Diario Constitucional* (en les seves diverses etapes) i la revista *La Palma*.

2. EL CONTEXT SOCIAL

De fet, sorprèn que un centre inspirat en el liberalisme francès i refrendat pel Jovellanos més liberal, enfora ja dels seus plantejaments possibilistes de caire il·lustrat, s'inauguri a Mallorca, a una data tan primerenca com el 1836, fins a tal punt que pot considerar-se com el primer Institut de Segon Ensenyament d'Espanya, tal com tindrem ocasió d'evidenciar. Crec que donar resposta a aquesta qüestió és uns dels temes més importants que cal desenvolupar a l'hora d'estudiar l'Institut Balear.

Òbviament, les primeres passes per tal d'aconseguir l'esmentat centre es donen des de Mallorca i pels mallorquins, quan la circumstància política del país ho permet (mort de Ferràn 7è. i arribada, a partir del 1834, dels liberals al poder). Ara bé, tot això, implica parlar de l'arrelament d'una mentalitat burgesa, o si es vol, d'una societat liberal que tindria capacitat de crear un model educatiu apropiat a les seves necessitats, un model educatiu que al centrar-se en el segon ensenyament es pot considerar com a propi d'una societat urbana, més interessada en el mercantilisme, el comerç i els negocis, que per una economia de caire agrari

- (1) Efectivament, gaudim de cinc treballs dedicats a aquestes temàtiques. Vegi's: A.J. COLOM: "Jovellanos i la seva tasca educadora a Mallorca" a *Lluc*, n.º 609, Palma de Mallorca, 1971, pags. 324 i 325; A.J. COLOM: "Herencia ilustrada y enseñanza institucional de la agricultura en Mallorca", a *Revista Balear*, n.º 46/47, Palma de Mallorca, 1977, pgs. 23 a 33; A.J. COLOM: "El Rapport de Condorcet y su incidencia en la planificación de la segunda enseñanza en Mallorca", a *Educació i Cultura*, n.º 1, Palma de Mallorca, pgs. 9 a 15, i també: A. J. COLOM & B. SUREDA: "Els orígens de l'ensenyament secundari a Mallorca", a *Comunicacions. III Jornades d'Història de l'educació als Països Catalans*, Girona, 1979, pgs. 79 a 84; A.J. COLOM & B. SUREDA: "Las influencias de las ideas de la Revolución Francesa en la configuración del sistema educativo en Mallorca", a *VV.AA: La Revolución Francesa y su influencia en la educación en España*, Edic. de la UNED, Madrid, 1991, pgs. 291 a 307.
- (2) Faig referència, pel que respecta a les aportacions pedagògiques de l'Institut Balear, a: A.J. COLOM: "El Instituto Balear. Estudio pedagógico" a *Revista Balear*, n.º 31, Palma de Mallorca, 1973, pgs. 20 a 25, i pel que fa al món de la cultura: A.J. COLOM: "Educació i Cultura a la Mallorca del segle XIX" a *VV.AA. L'educació a Mallorca. Aproximació històrica*, Edit. Moll, Palma de Mallorca, 1977, pgs. 39 a 64.
- (3) Vegi's, en referència a l'article esmentat: A.J. COLOM: "L'evolució de l'Educació a Mallorca en els segles XIX i XX", a *Full informatiu de la coordinadora de les Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, n.º 1, Girona, 1980, pgs. 25 a 40, i pel que fa al llibre: A.J. COLOM: *Assaig d'Història de l'Educació a la Mallorca contemporània*, Servei de Publicacions de la UIB (Universitat de les Illes Balears), Palma de Mallorca, 1991, 392 pgs.
- (4) Es tracta del capítol titulat: "Mallorca: l'Educació" de A.J. COLOM, integrat al llibre col·lectiu: *Mallorca*, Edic. PromoMallorca, Palma de Mallorca, 1993, pgs. 507 a 522, i de l'entrada "Institut Balear" de A.J. COLOM a la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 7è., Palma de Mallorca, pg. 135.
- (5) En referència als autors citats en el text es pot consultar: R. BALLESTER: "Bosquejo histórico sobre la instrucción pública en Mallorca", Est. Tipográfico de F. Soler, Palma, 1904; J. POMAR: "Ensayo histórico sobre el desarrollo de la instrucción pública en Mallorca", Est. Tipográfico F. Soler, Palma de Mallorca, 1904; J. LLABRÉS: "Noticias y relaciones históricas de Mallorca", Siglo XIX, Antigua Imprenta Soler, Palma de Mallorca, 1959; LUIS S. DE AUSTRIA: "Las Baleares", Impr. Mossen Alcover, Palma de Mallorca, 1965; M. dels S. Oliver: *Mallorca durante la primera revolución*, Impr. Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca, 1901; *Mestres i amichs*, Obres Catalanes completes, Tom. IV. Il·lustració Catalana, Barcelona, sense any d'edició; *Treinta años de provincia*, Edit. Roda, Palma de Mallorca, 1948; COSTA I LLOBERA: "Obras Completas", Edit. Selecta, Barcelona, 1947; J. ALCOVER: "Obras Completas", Edit. Selecta, Barcelona, 1957.
- (6) Vegi's, respectivament: V. GIL DE ZÁRATE: "Historia de la instrucción pública en España", Impr. del Colegio de Sordomudos, Madrid, 1855; SANCHEZ DE LA CAMPA: "Historia filosófica de la instrucción pública de España", Impr. de Timoteo Arnaiz, Burgos, 1872. M. UTAN DE IGUALADA: "Planes de estudio de enseñanza media (1787-1963)", Dirección General de enseñanza Media, Madrid, 1964. Sobre Jovellanos i en referència al nostre tema caldria consultar: "Diarios (Memorias íntimas 1790-1801)", Inst. Jovellanos de Gijón, Impr. Sucesores de Hernando, Madrid, 1915, i "Memoria sobre educación pública o sea tratado teórico práctico de enseñanza", Biblioteca de Autores Españoles, Tom. XLVI, Madrid, 1915.

i rural. Seran grups socials que es poden permetre donar una preparació intel·lectual als seus fills, per tant, són grups que inverteixen en educació, perquè tanmateix creuen en els seus beneficis. Estem, doncs, davant unes formacions socials de clara ascendència liberal i en tot cas petit-burgesa, que han assolit uns nivells significatius de rendes i capital.

¿Com s'arriben a formar aquests grups a Mallorca, un indret socialment conservador i tradicionalista? La meua hipòtesi fa orientar la resposta tot recordant que Mallorca no patí les conseqüències de la Guerra contra el francès, per la qual cosa, i vista la seva situació geogràfica va poder ésser refugi de persones i de capital, tant del nord, com del centre o llevant espanyol. Quinze anys més tard, es ben possible que moltes d'aquestes famílies es quedassin a l'illa i haguessin fet fructificar de bell nou les seves inversions. Aquesta idea, indubtablement també serviria per explicar la reactivació econòmica que es donà a Palma, al voltant dels anys als que ens referim.

3. LÍMITS I ETAPES D'ESTUDI DE L'INSTITUT BALEAR

Considerem que l'estudi de l'Institut Balear ha de contemplar tres etapes ben diferenciades:

a) Estudiar l'Institut Balear implica, pel que fa als seus límits temporals inferiors, desenvolupar el coneixement sobre una Època remota, més si es té present que l'Institut Balear s'inaugurà el 1836. El motiu es troba en el fet que l'Institut pot ésser considerat com obra pòstuma de Gaspar Melchor de Jovellanos. Això fa que un estudi acurat de l'Institut Balear es fonamenti en les polítiques educatives patrocinades a finals del segle XVIII per la *Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País*, que pretenia en el camp del segon ensenyament constituir un *Seminario de Nobles*. Ben prest, en contra d'aquesta idea, s'aixecarà la veu crítica i clarificadora de Jovellanos, desterrat a Mallorca des del 1801, (primer a Valldemossa i després a Bellver), que com alternativa a l'esmentat Seminari, defensarà un centre més en consonància amb els instituts francesos, els que Condorcet anomenava al seu *Rapport*, "Universitats de províncies". Fruit d'aquesta tasca crítica en contra dels plans de la nostra SEAP, fou l'escrit del polígraf asturià titulat *Memoria sobre educación pública o sea tratado teórico-práctico de enseñanza*, que efectivament, està dedicat als homes de la SEAP mallorquina i que ha esdevingut potser el document més important de caire educatiu de la Il·lustració espanyola.

En aquest llibre, Jovellanos criticarà acuradament la idea de constituir un Seminari de Nobles a Mallorca, aportant com a idea substitutòria la de crear un centre obert, lliure, gratuït, amb ensenyaments moderns vàlids per a qualsevol ofici, estudi o professió, centrant-se de fet en el model francès dels instituts de segon ensenyament.

Doncs bé, serà aquesta proposta d'en Jovellanos la que es reprendrà a partir de 1834, quan el primerenc liberalisme espanyol faci la seva aparició en les esferes del poder. Òbviament, no caldrà fer massa esment de la impossibilitat anterior de l'Institut Balear; primer, la guerra contra el francès, i després el regnat absolutista de Ferràn VIIè., faran inviablable un projecte eminentment liberal, si més no afrancesat.

En conseqüència, a l'hora d'emprendre l'estudi de l'Institut Balear, caldrà, en primer lloc, començar per les polítiques educatives de la SEAP mallorquina i pel paper crític que Jovellanos desenvolupà en aquest sentit.

b) Una segona etapa del nostre estudi s'ha de dedicar específicament als quefers dels mallorquins entre el 1834 i

el 1836, orientats a la consecució de l'esmentat centre. Això, implicarà analitzar tres fronts temàtics diversos, que es donaran, emperò, al mateix temps, a saber:

1) les tasques de la reorganitzada *Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País*, que ara es farà càrrec de dur a bon port la idea de Jovellanos. D'entre elles, destacaria els estudis sobre la situació de l'ensenyament a Palma, la crítica a l'antiga Universitat Luliana i el document on s'evidencia, amb tècniques molt properes a les de la planificació, les bondats de comptar amb un centre com el que es pensa.

2) el paper de l'església, en un doble sentit. En primera instància, la importància que pel projecte de l'institut tingué l'exclaustració dels Jesuïtes (les seves rendes i locals s'aplicaren al finançament de l'Institut) i en segon lloc, el paper del Bisbat en aquest assumpte, que pot ésser considerat d'oposició en una primera etapa i de negociador en una segona, sobretot pel que fa a les assignatures que formarien part del pla d'estudis del futur centre, i

3) les relacions dels mallorquins amb el govern de Madrid, per tal d'aconseguir l'ordre de creació del nou centre (17 de setembre de 1835), i amb les Universitats, a fi que reconeguessin el títol de l'Institut Balear i no fos necessari pels seus alumnes fer l'examen d'ingrés, obligatori per tal d'entrar a les Universitats. (R.O. de set de novembre de 1835).

c) La tercera i darrera etapa d'estudi de l'Institut Balear es correspondria a la seva activitat acadèmica, des del mateix dia de la seva inauguració (dia sis de gener de 1836) fins al termini de la seva autonomia provincial. Els instituts, i el de Palma de Mallorca no fou una excepció, depenien de les Diputacions Provincials, dependència que fou efectiva fins el curs 1886-1887, ja que a partir d'aquest darrer any se'ls donà la categoria de "*nacionales*", per la qual cosa passaren a gestionar-se des del Ministeri de Foment. Aleshores, el 1887, seria el límit temporal superior de la nostra proposta d'estudi.

En aquesta tercera part, es a on es reflectirà el coneixement específic i concret de l'Institut Balear, o sia, a on es donarà resposta i acurada informació de les seves activitats com a centre escolar, així com la seva evolució i fenomenologia interna.

En definitiva, per conèixer el que fou l'Institut Balear, caldrà en primer lloc tenir esment de l'evolució política de cada moment, puix seran els aconteixements públics els que aniran determinant la vida interna del nostre centre, al condicionar, mitjançant les pertinents legislacions i reglaments, la política educativa a Espanya. Aleshores, personalment, plantejaria l'estudi de l'Institut en tres grans apartats, a saber:

1r. L'Institut en els seus primers anys (1836-40), baix règims de caire liberal. Caldria estudiar la seva ubicació, característiques de l'edifici i dels espais dels que disposava (7), el seu reglament i estatuts de règim intern, les taxes de matrícules i horaris, les regles per les quals es regirien els exàmens, els plans d'estudis, la creació de les càtedres, l'anomenament del professorat, els alumnes matriculats i la situació econòmica del centre.

En general, podem dir que l'alumnat oscil·là entre els 193 alumnes en el curs de la seva inauguració i el mínim de 98 que tingué el curs 1838-39, i que aquest període va concloure amb un superàvit econòmic d'uns 10.000 rals. Les assignatures i càtedres que es varen dotar foren: Humanitats castellanques, Francès, Anglès, Llatí, Grec, Matemàtiques, Legislació, Economia Política, Ètica, Religió, Física experimental, Química aplicada, i Botànica, la qual cosa evidencia un cert triomf de la mentalitat liberal (sobretot pel que

(7) Veg's: les obres esmentades de GIL DE ZÁRATE, "*Treinta años de provincia*" de M. dels S. Oliver, i la memòria de l'Institut corresponent al curs 1908-1909, publicada per l'estudi tipogràfic de ca'n Rotger a Palma el 1909.

fa a les matèries científiques, als idiomes moderns, i a les matèries de caire econòmic-legislatives) si bé l'esperit més tradicional era també ben present amb matèries com el Llatí, el grec i la religió, que fou una imposició de l'obispat mallorquí. Es sap també el tipus d'exàmens que era necessari superar per ésser anomenat catedràtic (defensa d'una memòria sobre l'assignatura i exposició d'un tema triat a sort propi de la matèria objecte de concurs), així com el sou que tenien els catedràtics, que era de 700 lliures.

D'entre el professorat caldrà parlar, fonamentalment del Dr. M. Moragues, d'Humanitats castellanès i darrer rector de la Universitat Luliana de Mallorca, així com del Dr. Joan Sorra, de matemàtiques, del Dr. Pedro Juan Morey, de Legislació i Economia, membre de la SEAP i uns dels fundadors de l'Institut, i el Sr. Llorenç Vicens, de Física i Química, que sembla fou deixeble directe de Lavoisier.

2n. L'Institut des del 1840 al 1845. Tot seguint el paral·lisme entre política i vida de l'Institut, cal dir que el pronunciament de setembre de 1840 va fer que es tornés a reinstaurar l'antiga Universitat Luliana de Mallorca que havia estat suprimida definitivament el 1829. Aquesta nova etapa de la nostra Universitat farà transformar el sentit del nostre Institut ja que perdrà el seu caràcter independent i propi al ésser agregat als estudis de la Facultat de Filosofia de la recent inaugurada institució universitària. Es per tant interessant que els futurs investigadors tinguin cura d'estudiar aquest nou centre i els processos pertinents que varen dur a la seva constitució. Fou anomenat rector d'aquesta *Universidad Provisional de las Baleares* (puix aquest era el nom oficial que se li donà), l'antic professor de religió de l'Institut, D. Joan Gamundi.

Aquesta nova etapa de síntesi entre Facultat de Filosofia i Institut de segon ensenyament durà fins l'any 1842, i el nombre d'alumnes matriculats foren 138 pel que fà al curs 1840-41, i 161 pel que respecte al següent. El professorat fou el mateix que el d'abans, i sols cal esmentar l'ampliació de dues càtedres, a saber: *Botànica aplicada a la Agricultura*, impartida per D. Pere Josep Trias y *Lógica y principios de gramàtica general*, que de fet es separava de la de Humanitats i que fou impartida fins a la seva mort en 1842 pel Dr. Joan Gamundi, al qui substituï D. Jeroni Bibiloni.

El 1842, es donà per tancat aquest període universitari, i dia 7 de setembre, es reobria de bell nou l'Institut Balear, amb totes les seves antigues prerrogatives.

Durant tots aquests anys, i des de la seva fundació, l'Institut tenia plena autonomia i pla d'estudis propis, ja que encara no s'havia legislat el segon ensenyament a Espanya, per la qual cosa no ens ha d'extranyar que el 1844 es donés a conèixer un nou reglament del nostre centre ara amb caràcter de definitiu. Per ell sabem també que de l'antiga síntesi amb la Facultat de Filosofia, l'Institut, es va fer càrrec de dues assignatures que es donaven en el si d'aquell centre; em refereixo a *Historia universal y en especial española* i *Principios generales de literatura y en especial española* que foren impartides pel Dr. Miquel Moragues. Aprovades totes les matèries esmentades es donava el títol de *Bachiller en Filosofía*.

3. L'Institut des del 1845 al 1887. Es la gran etapa que va des de la promulgació de la primera llei d'Educació que contempla el segon ensenyament fins el fi del seu període provincial. Aquesta tercera fase del seu estudi, per mor de la concreció i millor clarificació, el subdividirem a la vegada en les següents subetapes:

- De 1845 a 1857, data de la promulgació de la llei Moyano. En aquest període caldrà fer esment en primer lloc dels marcs legislatius que es van propiciant, tot començant per l'estudi de la llei de Pidal i Zárate que com hem dit con-

templa per primera vegada el segon ensenyament i per tant dona consistència legal a nivell de tot l'Estat, als col·legis i Instituts de Batxillerat. Consolidà un pla d'estudis de cinc anys. A partir d'aquí caldrà analitzar les modificacions introduïdes pels plans de Nicomedes Pastor (1847), de Bravo Murillo (1849) i el de 1850 que suprimí l'ensenyament dels idiomes moderns.

En aquests anys serà quan es consolidi el veritable equip educador de l'Institut, ja que cal dir que fou un centre que sofrí molt pocs canvis de professorat al llarg de la seva història, almenys la referida als anys que estudiem. Tindrem doncs al Sr. Andreu Barceló i Muntaner de Gramàtica i Literatura, al Sr. Josep Monlau i Sala, famós higienista català que fou catedràtic d'Història Natural, a Palma, fins el 1862 (8). Per últim caldrà dir que des del 1846 donarà classes de Filosofia D. Francisco M. de los Herreros, que serà director de l'Institut gairebé durant tota la segona meitat del segle XIX.

Els alumnes matriculats oscil·laran entre els 156 del curs 1845-46 als 254 del darrer curs del període al que fem referència. Dir a més en aquest sentit que fins el 1857, el nostre centre atorgà 122 graus o títols de batxillerat.

A nivell econòmic, dir que continua mantenint superàvit, la qual cosa farà que es doti de material didàctic i de laboratoris per les matèries científiques

- De 1857 a 1868, o any de la revolució de setembre, que determinarà la vida política al nostre país. En el pla legislatiu caldrà fer esment a la Llei Moyano que contempla un batxillerat de sis anys, a la llei del Marquès de Cervera de 1858 que torna al batxillerat de cinc anys i afegeix els anomenats estudis d'ampliació (títols de pèrit en agrimensura, en química, en mecànica i en estudis mercantils), pla d'estudis d'agost de 1861, amb poc canvis notables i el pla del Marquès d'Orovio, d'octubre de 1866, que torna a un batxillerat de sis anys.

El currículum es veurà ampliat per una nova matèria que sorgirà el 1858; hem refereixo a la Geografia, essent catedràtic de la mateixa, des del 1861, D. Josep Pons i Gallarza, determinant cultural de la nostra Renaixença. En definitiva i pel que fà al professorat, que ha d'ésser part important de l'estudi sobre el nostre Institut, donarem les següents dades, per tal d'evidenciar la nostra anterior afirmació respecte a la seva permanència, que va fer que el claustre del nostre centre es conformés com un vertader equip d'educadors i de dinamitzadors de la vida cultural a la ciutat:

D. Antoni Mestres y Gómez, catedràtic de Matemàtiques des del 1865 al 1908.

D. Francisco M. de los Herreros, catedràtic de Filosofia des del 1846 al 1900.

D. Andreu Barceló i Muntaner, catedràtic de Retòrica i Poètica, des del 1848 al 1887

D. Josep L. Pons i Gallarza, catedràtic d'Història i Geografia, des del 1861 al 1892

D. Francesc Barceló i Combis, catedràtic de Física i Química, des del 1852 al 1889

D. Francesc Carnicer i Rochel, catedràtic de Llatí i Castellà, des del 1862 al 1900.

D. Lluís Pou i Bonet, catedràtic d'Història Natural des del 1864 al 1892.

D. Bartomeu Constant i Florit, catedràtic de Francès i Anglès, des del 1836 fins al 1878.

Crec, que aquestes coincidències i significativa durada com a professors d'un mateix centre, es determinant per entendre la importància que arribà a tenir el nostre Institut en el si de la societat i la cultura mallorquina.

L'alumnat, augmentarà de forma significativa ja que dels 217 alumnes matriculats al curs 1857-58, es passarà als 546

(8) Ha estat J. OLIVER qui ha estudiat amb més detall al Dr. Monlau i Sala. Vegi's el seu llibre: *"L'higienisme escolar a Mallorca. Aportacions a la sistematització del seu estudi (1880-1936)"*. Direcció General d'Educació. Govern Balear, Palma de Mallorca, 1992, pgs. 35 a 40.

a l'any 1867. Es concediran més de 170 títols de batxillerat.

També seria interessant estudiar i analitzar els llibres de text que s'utilitzaven a cada una de les assignatures (9). Per altra banda, caldria donar importància a les inversions que es fan aquests anys en material didàctic, que arribaran a ésser molt importants fins a tal punt que dotaran a l'institut de forma realment envejable. Hi havia en els seus respectius gabinets més de 190 aparells destinats a l'ensenyament de la Física, 65 destinats a l'ensenyament de la Química, i el seu laboratori comptava en més de 160 substàncies diferents. Hi havia un observatori meteorològic en 25 aparells de mesura. L'ensenyament de la Història Natural es podia fer mitjançant més de 550 minerals, uns 200 fòssils, 250 animals dissecats, un herbari de més de 300 espècies de plantes de 62 famílies diferents. L'Agricultura es podia ensenyar mitjançant 13 instruments de laboratori, 89 productes agràries d'Espanya i més de tres-cents de les Balears. A més es comptava amb un Jardí Botànic així com un camp de pràctiques i experimentació agrària. Malgrat això encara es varen gastar aquests anys més de 12.000 rals en l'adquisició de nous instruments i col·leccions (500 conxes marines, 500 insectes, 60 plantes marines, 31 aus i 8 mamífers dissecats, més una trentena d'aparells més per l'ensenyament de l'Agricultura i la Topografia). Tot això ens fa veure una pràctica educativa i una creença pedagògica asseada en la intuïció, en l'experiencialisme i en definitiva en l'ensenyament realista i viscut.

- De 1868 al 1887. Cal plantejar el canvi polític de caire liberal radical dels primers anys, el regnat breu d'*Amadeo de Saboya*, el període així mateix minvat de caire republicà i el primer decenni, més o menys, de la Restauració. A nivell legislatiu aquesta etapa estarà protagonitzada per la llei d'octubre de 1868 de Manuel Ruíz Zorrilla, vertadera proclama liberal, que definia un nou pla d'estudis pel batxillerat, si bé mantenia, en forma d'optimitat, l'anterior. Aquesta situació dualista sols acabarà el 1880 amb el pla de Lasala i Collado, fins que el 1887, els Instituts prenen el caràcter de *Nacional*, i el seu professorat els de funcionaris de l'Estat.

Pel que fa a les assignatures, insistir en la importància creixent que assolí l'Agricultura, al manco en el context del nostre centre, així com la consolidació dels estudis d'aplicació o de caràcter tècnic que ja esmentarem anteriorment. El professorat, excepte incorporació d'auxiliars i agregats que no sofrirà canvis; de tota manera es important seguir la pista a aquests nous i joves professors perquè molts d'ells seran amb els temps el substituïts del cateàtics.

Respecte als llibres de text es veu un augment significatiu de llibres publicats pels propis professors de l'Institut, cal es el cas de Pons i Gallarza, de Monlau i Sala (professor a l'antic període) o de F. Barceló. Pel que fa al nombre d'alumnes, aquest s'estabilitzarà entre 500 i 600.

El material didàctic, com a fruit de la bona situació econòmica de la que sempre gaudií l'Institut, amb significatius superàvits, continuarà augmentant; cal dir en aquest sentit que a la seva biblioteca entrava un promig de dos-cents llibres anuals, es gastaren 14.000 rals en aparells de física a l'any 1886 uns altres 6.500; s'augmentà en 52 la col·lecció d'aus dissecades, així com també es veurà beneficiada la col·lecció de minerals i fòssils amb noves aportacions de la península.

4. ELS CENTRES ADSCRITS A L'INSTITUT

No es pot gaudir d'un coneixement complet de l'Institut sense analitzar tota una sèrie de centres i de ramificacions que bé per motius legals o bé per pròpia iniciativa, anaren

ampliant la seva influència. D'entre ells, destacaria:

- La biblioteca, creada dies abans de la seva inauguració (més concretament per R.O de 21 del XII de 1835), com a fruit de la desamortització dels bens eclesiàstics duts a terme per Mendizabal. El seu primer bibliotecari fou Joan Gamundí, professor de l'Institut, auxiliat per D. Jeroni Biliboni. El 1850, es va fer càrrec de la mateixa D. Bartomeu Muntaner. Comptà des d'un principi amb uns 40.000 volums, que a l'any 1880 havia augmentat fins als 60.000. De tota manera cal dir que des del 1847, i vist l'important fons que posseïa, fou donada a la província, pel propi director de l'Institut, mantenint-se però una gestió mixta, que beneficiava als alumnes de l'Institut.

- El Jardí Botànic. Fou una realitat des del 1842, al destinar-se més de 900 m², d'uns terrenys agregats al propi Institut. El 1860 es podien comptabilitzar més de 250 espècies vegetals diferents. El professor Monlau i Sala, fou indubtablement el seu gran propulsor. Cal dir que a partir de 1865 ocupà un terreny més petit, ja que part de l'antic Jardí Botànic fou ocupat per l'anomenat Col·legi d'Interns.

- L'Acadèmia de Ciències i Lletres, o una de les fites més interessants aconseguïdes per l'Institut. Fou fruit d'una idea del director, D. Francisco M. de los Herreros, que demanà ajuda i suport a Gil de Zárate, que entusiasmat amb la idea, impulsà la creació d'institucions semblants als instituts de tota Espanya. L'Acadèmia es constituí el juny de 1848, i a ella pertanyen de principi els cateàtics i professors de l'Institut, tot afegint-se, després, els ciutadans amb suficients mèrits intel·lectuals i científics. El seu objectiu se centrava en la formació intel·lectual recíproca del seus socis i en el foment de les diverses branques de les ciències i les arts, així com en la millora dels mètodes d'ensenyament. D'aquesta Acadèmia formaren part mallorquins il·lustres que exercien les seves funcions fora de l'Illa, tal com Ramon Frau i Rafel Saura, ambdós cateàtics de Medicina a la Universitat de Madrid, o D. Fèlix Janer, també cateàtic a Madrid, o catalans insignes com a Ramon Martí d'Aixalà, Pere Vieta o Manel Bofarull, arxiver de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, o el Sr. Bretón de los Herreros, director aleshores de la Biblioteca Nacional de Madrid.

Cal destacar el seu interès per estendre l'ensenyament al públic en general donant classes gratuïtes i cursos adreçats als ciutadans, desenvolupant en aquest sentit una bona tasca de difusió cultural; així mateix donà premis de poesia tant en català com en castellà pel autors més novells.

- El col·legi d'Interns. Fou una de les preocupacions més fermes del director de l'Institut, que lluità fins aconseguir un col·legi agregat a l'Institut a fi de facilitar els estudis als joves dels pobles de l'Illa. D'aquesta manera des del 1850 les famílies dels pobles comptaren amb un nou servei que indubtablement tenia una vocació social fora de tot dubte. L'Èxit del centre fou tal que el 1865 s'inaugurà amb un nou edifici, i cal dir que gairebé sempre s'autofinançà, ja que el nombre d'usuaris estava sempre per damunt dels 40 alumnes.

L'estudi d'aquest centre, consideram mereix incidir en el seu reglament i altres documents que ens parlen del seu tarannà pedagògic, molt influït creiem per el pensament de Pestalozzi.

- Els estudis d'aplicació. En primer lloc cal referir-se a l'Escola de Nàutica, que des del 1850 fou agregada a l'Institut Balear. Això implica estudiar una part d'un centre, l'origen del qual es troba a l'any 1797. Els professor que dictaren les assignatures pròpies d'aquests estudis foren Joan Pedamonte fins el 1870 i després Pere Lafuente i Joan Moll i Ferrer. Els seus estudis tenien una durada de tres anys. La matrícula arribà als 82 alumnes el curs 1871-72, si bé a la dècada dels anys vuitanta va caure a xifres real-

(9) Normalment aquesta informació es recollida a les memòries anuals de l'Institut.

ment molt minvades (de set a deu alumnes), potser perquè el nou pla d'estudis obligava a un viatge de pràctiques per espai d'un any.

Per altra banda caldria estudiar tot el referit als estudis d'aplicació que creà la llei Moyano, la qual cosa implicaria incidir sobre el professorat, assignatures, llibres de text, nombre d'alumnes, títols donats..., etc., per tal de veure la seva implicació en el si de la societat mallorquina.

5. APORTACIONS

Les conseqüències que es destaquen de la creació de l'Institut Balear incideixen sobre tres esferes o ordre de coses:

- Pedagògic. L'Institut inventa a casa nostra un nou tipus de Pedagogia, tant pel que fa a l'edat dels escolars —adolescents i jovent— com pel mètode d'organització dels estudis, ja que es tracta de la primera experiència de graduació de l'ensenyament que trobem a casa nostra. Així mateix, el currículum s'estructura de forma cíclica i també gradualment. Les classes es fonamenten en les explicacions dels professors, que son ara vertaders especialistes de les seves matèries. Al mateix temps, es dona un sentit bastant actiu de l'ensenyament, al manco, assentat en la intuïció, l'experiència i la tasca, pel que fa a les matèries científiques, de caire pràctic i actiu en els laboratoris. A tot això es pot afegir una gran influència d'en Pestalozzi, al manco sobre el director de l'Institut, i una preocupació per la formació popular o externa a l'Institut (creació de l'Acadèmia). Cal tenir present a més, l'equip que es forma de manera constant durant molts d'anys amb el seu professorat, la qual cosa no deixà de marcar una imprompta significativa en el seu alumnat.

Caldria analitzar també el tema lingüístic. En aquest sentit dir que a un principi, l'Institut manteni el model liberal, o sia, prohibir el mallorquí en favor del castellà. Poc a poc va anar canviant d'actitud, i va anar introduint aspectes importants de la cultura catalana; en aquest sentit Pons i Gallarza se'ns presenta com un professor paradigmàtic. També cal tenir en compte que l'Acadèmia premiava poesies en català; per altra banda el resultat cultural de l'Institut, tal com veurem més endavant, ens fa referència la nostra opinió.

- Social. No hi ha dubte que l'Institut Balear fou un centre més obert i possibilista que l'antiga Universitat. L'Institut, obrí la cultura a les incipients classes mitges, i en aquest sentit fou un instrument de democratització interclassista, a l'aconseguir mitjançant l'educació l'ascens social. A més, la seva política de beques, o el fet del col·legi d'interns, ens assenyalen ben clarament una vocació popularitzant i de fer arribar els seus beneficis a la màxima gent possible. A més cal tenir en compte que l'Institut fou el primer centre escolar de les Illes que obrí les seves portes als alumnes amb llinatges considerats "xuetes", o propis dels descendents dels

jueus conversos, ja des del seu primer curs (cas d'en Marian Aguiló), la qual cosa es una fita important a destacar puix per exemple el seminari diocesà no arribà a la mateixa decisió fins a cinquanta anys més tard, ja dins la dècada dels anys vuitanta del segle XIX. Creiem, que un estudi de l'Institut Balear ha de contemplar la funcionalitat social que indubtablement desenvolupà.

- Cultural. Creiem que es la gran fita aconseguida per l'Institut. Realment desenvolupà la cultura, i la posà al abast de tothom; gràcies al nostre centre, Mallorca visqué i aportà sava a la Renaixença de la cultura catalana. Tot escriptor, poeta, intel·lectual, polític, arquitecte o enginyer, que desenvolupà la modernitat a casa nostra fou alumne de l'Institut. Des de Marian Aguiló a Gabriel Alomar, o des d'Antoni Maura fins a Costa i Llobera, trobem tot un camí ple de fites importants que honoraren les lletres i la cultura catalana. L'Institut fou qui possibilità la Renaixença i la seva expansió entre nosaltres, puix no debades anaven sortint de les seves aules, any darrera any, un jovent motivat per la cultura i aleshores futur consumidor de cultura. No es pot entendre, el moviment cultural mallorquí de la segona meitat del segle XIX sense tenir present la tasca difusora i de propagació de la cultura que dia rera dia desenvolupà l'Institut Balear; de fet, la nòmina dels seus alumnes, es la nòmina dels protagonistes, a tots els nivells, que desenvoluparen la nostra societat i que feren la seva història.

Per últim, i ja en un altre ordre de coses, caldria reafirmar un fet important pel que fa a la història de l'Educació tant a casa nostra com a Espanya; em refereixo al fet, que l'Institut Balear es pot considerar el primer Institut de segona ensenyança o de batxillerat de tot l'Estat espanyol.

A Espanya feia temps que es parlava de la segona ensenyança. Així la Constitució de 1812 definia perfectament el que tenien que esser els instituts, i el mateix feia el pla d'en Quintana de 1821, si bé mai cap d'aquestes o altres previsions es varen dur a terme. Quan s'inagurà l'Institut Balear (6 de gener de 1836) hi havia col·legis gairebé de caràcter privat (col·legi de Cabra, de la Asunción en Còrdoba, de Monforte, el Seminario de Vergara, gestionado por la SEAP del País Vasco... etc.) o reial (Estudis de San Isidro a Madrid) que desenvolupaven sistemàticament uns estudis per tal d'accedir a les Universitats, si bé, l'Institut Balear fou el primer centre de caràcter públic, que donava a la fi dels seus estudis el títol de batxiller, que era a la vegada reconegut per totes les Universitats. Es doncs, en aquest sentit, d'un segon ensenyament absolutament modern i adequat al que després serà el batxillerat a Espanya, que podem dir que el nostre Institut fou el primer que implantà aquest tipus d'estudis a Espanya i a on per primera vegada es duen a bon terme els ensenyaments corresponents a les que seran les dues funcions bàsiques del Batxillerat: ofertar una cultura apta per qualsevol professió i possibilitar l'accés a la Universitat. (10).

(10) Les fonts clàssiques més consultades equivoquen la data de creació de l'Institut, ja que consideren la reinstauració del mateix, el 1842, després del tancament de la Universitat Provisional com any de la seva fundació. Vegi's: GIL DE ZARATE: "Historia de la instrucción pública en España", Opusc. cit. pgs. 61 i 62 (tom. II); altres fons ni tan sols donen cap tipus de referència a la seva fundació. Vegi's: SÁNCHEZ DE LA CAMPA: "Historia filosófica de la instrucción pública en España", Opusc. cit. o, "Anuario histórico estadístico administrativo de instrucción pública", Dirección de la Gaceta, Imprenta Nacional, Madrid, Julio de 1873, pág. 45.